

PRAVOSUDNI MONITOR

PRAĆENJE I IZVJEŠTAVANJE O REFORMAMA U PRAVOSUĐU

1
BROJ
OKTOBAR

SADRŽAJ

TEMA 1

Apel sudija Specijalnog odjeljenja Višeg suda u Podgorici – postojeći broj sudija nedovoljan za rješavanje zaostalih predmeta

TEMA 2

Deveti pokušaj da se izabere predsjednik Vrhovnog suda Crne Gore

TEMA 3

Vesna Medenica i sudski procesi – u dva krivična postupka 23 odgađanja ročišta

TEMA 4

Ažurnost crnogorskog sudstva znatno pogoršana, pokazuje CEPEJ

TEMA 5

Sudije najavile prekid rada tokom novembra - traže veće plate

TEMA 6

Ustavni sud ne obavještava Skupštinu Crne Gore o prestanku funkcije sudijama uprkos zakonskoj obavezi

TEMA 7

Inertnost Sudskog savjeta ugrožava transparentnost i nezavisnost sudstva

TEMA 1

APEL SUDIJA SPECIJALNOG ODJELJENJA VIŠEG SUDA U PODGORICI – POSTOJEĆI BROJ SUDIJA NEDOVOLJAN ZA RJEŠAVANJE ZAOSTALIH PREDMETA

Za prvih devet mjeseci 2024. godine sudije Specijalnog odjeljenja Višeg suda u Podgorici završile su 29 predmeta, što je 11 više nego u istom periodu lani. Ipak, to se neće pozitivno odraziti na njihov ukupni učinak, jer Specijalno odjeljenje na spisku ima još 162 neriješena predmeta. To piše u apelu koji su sudije tog odjeljenja 10. oktobra 2024. godine uputile Sudskom savjetu, Vrhovnom sudu, Ministarstvu pravde, predsjedniku Crne Gore, premijeru i Skupštini Crne Gore.

U apelu je zaključeno da šest sudija koje su zadužene za specijalne krivične predmete i dvoje sudija za istragu „ne mogu da se izbore sa prilivom predmeta iz Specijalnog državnog tužilaštva u kome trenutno postupa 18 specijalnih tužilaca“. Sudije Specijalnog odjeljenja Višeg suda tvrde da je trebalo značajno povećati broj sudija čim su u predmetima počeli da se koriste materijali pribavljeni putem SKY ECC aplikacije.

Ukazali su i na činjenicu da još uvijek primjenjuju Zakon o krivičnom postupku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1976. godine, koji se u pogledu odredbi glavnog pretresa nije mijenjao i koji nije adekvatan za borbu protiv organizovanog kriminala.

Zato sudije Specijalnog odjeljenja Višeg suda u Podgorici hitno traže:

- izmjene Zakonika o krivičnom postupku;
- izbor novih sudija i saradničkog kadra;
- rješavanje prostornog i tehničkog kapaciteta za rad sudija.

Ako do ovih promjena ne dođe, upozoravaju, broj predmeta će biti u porastu i Crna Gora „neće pružiti adekvatan odgovor u smislu pravosnažnog okončanja postupaka koji su od izuzetnog značaja za društvo“. Sudije su poručile i da su

Sudije Specijalnog odjeljenja Višeg suda u Podgorici traže izmjene ZKP-a, izbor novih sudija i saradnika, kao i bolje uslove za rad, jer ne mogu da riješe zaostale predmete. Izostaju presude u 162 sudska postupka.

spremlne da prve budu predmet postupka vetinga u kome bi se njihova imovina provjerila.

NVO Akcija za ljudska prava (HRA) je nakon apela konstatovala da bi poboljšanje uslova rada Specijalnog odjeljenja Višeg suda u Podgorici morao biti apsolutni prioritet Sudskog savjeta, Ministarstva pravde, Vlade i Skupštine Crne Gore. „Odnos vlasti u Crnoj Gori prema rješavanju ovog ozbiljnog problema je pokazatelj njene posvećenosti vladavini prava i spremnosti da državu uvede u Evropsku uniju”, saopštila je HRA.

Predlog HRA je da Sudski savjet hitno obezbijedi da u Specijalno odjeljenje Višeg suda na ispomoć dođu sudije krivičari iz Višeg suda u Bijelom Polju, Apelacionog suda ili i Vrhovnog suda. Takođe, da se ubrza proces izbora četvero sudija u Viši sud koji traje od aprila 2024, kao i izbor savjetnika.

Sudski savjet je održao sjednicu 18. oktobra, na kojoj je zaključio da će preduzeti mjere koje se odnose na izbor sudija u započetim postupcima i razmotriti mogućnost povećanja broja sudija. Međutim, nije pomenuto privremeno upućivanje sudija u ovo odjeljenje.

TEMA 2

DEVETI POKUŠAJ DA SE IZABERE PREDSJEDNIK VRHOVNOG SUDA CRNE GORE

Od kraja decembra 2020. godine, kada je poziciju predsjednice Vrhovnog suda napustila Vesna Medenica, najviša sudska instanca u Crnoj Gori nema predsjednika u punom mandatu. Funkcija predsjednika Vrhovnog suda je u VD stanju od septembra 2021. godine.

Oglasi za izbor predsjednika Vrhovnog suda bezuspješno su raspisivani od januara 2021. godine osam puta.

Najčešći razlog za nefinalizovanje procesa bio je taj što kandidati nisu dobijali neophodnu, dvotrećinsku većinu glasova sudija na Opštoj sjednici Vrhovnog suda – ukupno **četiri** puta. Od toga je u tri slučaja glasanje obilježila opstrukcija sudija koje su predavale nevažeće listiće. U četvrtom postupku po redu zabilježeno je šest nevažećih listića, u sedmom pet, isto koliko i u osmom pokušaju izbora predsjednika Vrhovnog suda.

Skoro četiri godine Vrhovni sud Crne Gore nema predsjednika u punom mandatu. U toku je deveti pokušaj za izbor čelnika najviše sudske instance, od kojeg zavisi i dobijanje sredstava iz Plana rasta EU za Zapadni Balkan.

Procedura izbora izgleda tako što je neophodno da kandidat na Opštoj sjednici Vrhovnog suda dobije potrebnu većinu glasova da bi bio predložen Sudskom savjetu, koji onda odlučuje o tom predlogu. Do sada taj savjet nije izglasao predložene kandidate u **dva** slučaja, prilikom glasanja za sudije Vrhovnog suda, Miraša Radovića i Vesnu Vučković.

Nakon što je propao i osmi konkurs, NVO Akcija za ljudska prava (HRA) je konstatovala da “činjenica da Vrhovni sud ponovo nije utvrdio predlog za izbor svog predsjednika pokazuje nesprijetnost najviše sudske institucije Crne Gore za evropske integracije”.

U međuvremenu je promijenjen i Zakon o sudskom savjetu i sudijama kako bi se obezbijedilo da do izbora konačno dođe. Predviđeno je da sudije mogu da glasaju za tri kandidata, umjesto samo za jednog, a predviđena su i dva kruga glasanja. Ako niko od prijavljenih kandidata ne dobije potrebnu većinu u prvom krugu glasanja, glasanje se ponavlja među onima koji dobiju više od četvrtine glasova ukupnog broja sudija Vrhovnog suda. Ako u ponovljenom glasanju niko od kandidata ne dobije potrebnu većinu, tj. više od polovine glasova ukupnog broja sudija, konstatovaće se da predlog kandidata za predsjednika Vrhovnog suda nije utvrđen.

Sudski savjet je 10. jula 2024, **deveti** put, raspisao javni oglas za predsjednika Vrhovnog suda na koji se prijavilo četvoro kandidata, dvije sutkinje Vrhovnog suda i dvoje kandidata van Vrhovnog suda – jedan je predsjednik Upravnog suda, a druga bivša sutkinja Višeg suda i zastupnica Crne Gore pred Evropskim sudom za ljudska prava. Izborni proces nije mogao da bude završen dok nisu usvojene izmjene Poslovnika o radu Opšte sjednice Vrhovnog suda, što je učinjeno 18. oktobra.

Izmjenama tog dokumenta je određeno da ako se na oglas istovremeno prijavi osoba koja nije sudija Vrhovnog suda i sudija Vrhovnog suda, onda sudija Vrhovnog suda koji je kandidat na konkursu ne može da učestvuje u radu Opšte sjednice, glasanju i odlučivanju, a ukupan broj sudija od kojeg se računa većina se umanjuje za glas sudije Vrhovnog suda koji je kandidat.

* Tako je u praksi i postupila jedna od dvoje kandidata na prethodnom izboru, sutkinja Vrhovnog suda Ana Vuković, imajući u vidu da njen protivkandidat nije bio sudija Vrhovnog suda.

Međutim, uprkos preporuci Sudskog savjeta i predlogu HRA, Poslovníkom nije precizirano značenje riječi “ukupan broj sudija Vrhovnog suda” od kojeg se računa većina glasova potrebna za izbor kandidata. To znači da se vjerovatno ostalo pri tumačenju da se pod tim brojem podrazumijeva broj sudija predviđen sistematizacijom tj. 19, što izbor otežava, jer u sudu ima samo 17 sudija koje mogu da glasaju, pa se većina glasova koju kandidat mora da dosegne neopravdano povećava sa 9 na 10.

Da je izbor čelne osobe Vrhovnog suda neophodan, u Skupštini Crne Gore je početkom novembra izjavio ministar pravde Bojan Božović. Kazao je da treba što prije izabrati predsjednika najviše sudske instance jer je to gorući problem. Pojasnio je da je Crna Gora u obavezi, po reformskoj agendi, da čelnika Vrhovnog suda izabere do kraja ove godine. U suprotnom, postoji opasnost da država ne primi opredijeljena sredstva (gotovo 30 miliona eura) iz Plana rasta EU za Zapadni Balkan.

„Možda neće biti toliko striktna za sam kraj godine, iako smo obavezani agendom, ali sigurno Evropska komisija neće gledati blagonaklono ako u sljedeću godinu uđemo, a da ovo pitanje nije riješeno“, rekao je Božović.

Posljednja informacija u vezi sa devetim pokušajem izbora čelnika Vrhovnog suda je da su intervjui sa kandidatima zakazani za 19. novembar, što je tačno četiri mjeseca posle zatvaranja konkursa.

TEMA 3

VESNA MEDENICA I SUDSKI PROCESI – U DVA KRIVIČNA POSTUPKA 23 ODGAĐANJA ROČIŠTA

Protiv nekadašnje predsjednice Vrhovnog suda Vesne Medenice, koja je na toj funkciji bila trinaest godina (od 19. decembra 2007. do 31. decembra 2020), vode se tri krivična postupka, od kojih je u jednom nedavno izrečena osuđujuća prvostepena presuda. Nadležni razmatraju pokretanje i četvrtog postupka, po anonimnoj prijavi radnika Željeznice Crne Gore koji je optužuju za zloupotrebu službenog položaja.

Najsloženiji sudski postupak koji se vodi protiv nekadašnje čelnice Vrhovnog suda je onaj u kojem se sumnjiči da je dio kriminalne organizacije koju je organizovao njen sin Miloš.

Dva krivična postupka pokrenuta protiv nekadašnje predsjednice Vrhovnog suda Vesne Medenice obilježila 23 odgađanja ročišta. U trećem krivičnom postupku je prvostepenom presudom osuđena na šest mjeseci zatvora.

Optužnicom Višeg suda u Podgorici joj se stavlja na teret da je od 2019. do 2021. godine zloupotrebljavala službeni položaj, tj. protivzakonito uticala na donošenje presuda u korist te kriminalne organizacije.

Ovaj sudski proces su do sada obilježila odgađanja ročišta – čak 17! Četvrtog maja 2023. godine trebalo je da bude održan prvi glavni pretres u ovom predmetu, ali se neki okrivljeni nisu pojavili, što je bio razlog za odgađanje.

Praksa neodržavanja ročišta je nastavljena, po sljedećem obrascu:

- 1) nedolazak okrivljenih na ročište (10 puta);
- 2) nedolazak branilaca (2 puta);
- 3) spajanje postupka;
- 4) odgađanje do donošenja odluke po zahtjevu odbrane za izuzeće sudija i tužilaca;
- 5) odlučivanje po žalbi na rješenje o suđenju u odsustvu;
- 6) odgađanje do upoznavanja branioca sa spisima predmeta.

U postupku se najdalje odmaklo u avgustu 2023, kada je, između ostalih, saslušana optužena. Posljednji put, 3. oktobra 2024, odgođen je nastavak suđenja zbog nedolaska advokata jednog od okrivljenih.

U predmetu koji se pred Višim sudom u Podgorici, zbog sumnje u zloupotrebu službenog položaja, vodi protiv Vesne Medenice i suspendovane sutkinje Privrednog suda Milice Vlahović-Milosavljević, zabilježeno je šest odgađanja. Iako je suđenje počelo 2. jula 2023, do sada je samo na ročištu održanom 17. septembra 2024. učinjeno nešto konkretno, tj. saslušani su svjedoci. Razlozi odgađanja u ovom predmetu su sljedeći:

- 1) zahtjev za izdvajanje dokaza iz spisa predmeta (2 puta);
- 2) zahtjev branilaca za odgađanje;
- 3) zahtjev branilaca za izuzeće sudije;
- 4) izostanak svjedoka;
- 5) odsustvo predsjednice vijeća.

Vesni Medenici se sudilo i zbog optužbi da je 2019. godine pribavila korist bivšem sudiji iz Rožaja Milosavu Zekiću,

jer nije dostavila Sudskom savjetu informaciju da se protiv njega vodi krivični postupak, što je morao biti razlog da se on udalji sa funkcije do okončanja postupka. Ona je u ovom predmetu 4. novembra 2024. godine prvostepenom presudom Višeg suda u Podgorici osuđena na šest mjeseci zatvora za krivično djelo zloupotreba službenog položaja.

Savjet Evrope je utvrdio da je ažurnost crnogorskog pravosuđa tokom 2022. godine znatno pogoršana. Glavni problemi u Upravnom sudu, Građanskom odjeljenju Vrhovnog suda i u krivičnim postupcima.

TEMA 4

AŽURNOST CRNOGORSKOG SUDSTVA ZNATNO POGORŠANA, POKAZUJE CEPEJ

U izvještaju specijalizovanog tijela Savjeta Evrope - Evropske komisije za efikasnost pravosuđa (CEPEJ) konstatovano je da je tokom 2022. godine crnogorsko pravosuđe bilo neažurno i da se situacija znatno pogoršala u odnosu na prethodni period. Posebno zabrinjava stanje u Upravnom sudu, ali i vrijeme trajanja suđenja u građanskim, privrednim i krivičnim postupcima.

Izvještaj CEPEJ odnosi se na 44 države članice Savjeta Evrope, kao i na Izrael i Maroko (države posmatračice). Ono što izvještaj pokazuje jeste da na evropskom nivou Upravni sud Crne Gore bilježi najveći pad ažurnosti od 89%. Postupci pred ovim sudom u prosjeku su trajali 739 dana, a tako loša situacija je slična samo još u Srbiji.

Crna Gora je četvrta u Evropi po broju predmeta u sudovima u odnosu na broj stanovnika iza Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske, ali je ažurnost lošija nego u ovim državama. Od svih zemalja čije je sudstvo analizirano, utvrđeno je da jedino u Crnoj Gori povećan priliv predmeta prati slabija efikasnost sudova.

“Analiza pokazatelja performansi ukazuje na zabrinjavajuću situaciju u Crnoj Gori, gdje je vrijeme rješavanja povećano za 136 dana - gotovo 50% - uz pad stepena rješavanja predmeta od 21%”, piše u dokumentu.

Konstatovano je i da je prvi put u posljednjih šest evaluacionih ciklusa vrijeme rješavanja predmeta premašilo 300 dana u građanskim i privrednim sporovima. Zaostatak predmeta u ovim sporovima u Vrhovnom sudu Crne Gore je najviši u Evropi i iznosi 93%. Sledeća je Hrvatska sa 42%.

Dok je od 2020. do 2022. godine kod 68% evropskih država u krivičnim postupcima zabilježeno poboljšanje stope efikasnosti i vremena trajanja postupka, u Crnoj Gori je utvrđen pad stope ažurnosti od 15% i povećano trajanje postupka na 313 dana, što je svrstava među šest država kod kojih je efikasnost pogoršana.

Izvršna direktorica NVO Akcije za ljudska prava Tea Gorjanc-Prelević kazala je da je izvještaj CEPEJ problem crnogorskog sudstva “postavio u evropsku perspektivu, i ukazao da je stanje krajnje alarmantno u odnosu na druge evropske države”.

Ona je upozorila “da će i naredni izvještaj CEPEJ svrstati Crnu Goru u kategoriju država sa zabrinjavajuće neefikasnim pravosuđem”, te da takvo stanje ne pomaže procesu učlanjenja Crne Gore u EU. Gorjanc-Prelević ukazuje na potrebu hitnog djelovanja kroz izbor nedostajućih sudija, savjetnika i pripravnika, izmjenu zakona i stvaranje boljih uslova za rad i povećanje zarada.

Udruženje sudija Crne Gore najavilo djelimičan prekid rada u sudovima tokom novembra. Nezadovoljni su odnosom Vlade prema sudstvu i niskim zaradama.

TEMA 5

SUDIJE NAJAVILE PREKID RADA TOKOM NOVEMBRA - TRAŽE VEĆE PLATE

Udruženje sudija Crne Gore upozorilo je Vladu da će, zbog negativnog odnosa prema sudskoj grani vlasti i nepoštovanja preuzetih obaveza iz Zakona o Sudskom savjetu i sudijama, tokom novembra 2024. godine povremeno obustavljati postupanja u nekim sudskim postupcima.

Rad će, tvrde, nastaviti u pritvorskim predmetima, u postupcima prema maloljetnicima i u predmetima hitne prirode gdje bi mogla nastati nenadoknativa šteta.

Prva obustava rada uslijediće 11. novembra i trajaće od 11.00 do 12.00 sati. Sledeća obustava rada biće duža i trajaće od 18. do 29. novembra.

Iz Udruženja sudija kažu da su ovo početne mjere koje će prekinuti kada Vlada Crne Gore usvoji njihove zahtjeve. Ono što traže jesu veće zarade, tj. da do 31. marta 2025. godine bude utvrđen predlog Zakona o zaradama nosilaca pravosudnih funkcija. Zahtjev sudija je ubrzo komentarisao predsjednik Vlade Miloško Spajić. Na predstavljanju izvještaja Evropske komisije o napretku Crne Gore je kazao

da je nevjerovatno da se sudije žale na zarade, te da je javnost ogorčena radom pojedinih sudija.

“Mene je često sramota nekih odluka sudija, kada se neki nasilnici puste na slobodu... Imamo toliko grešaka iz sudstva da je meni nevjerovatno da se baš ta branša najviše žali na zarade”, kazao je Spajić.

Sa druge strane, ministar pravde Bojan Božović je svjestan lošeg materijalnog statusa sudija. U Skupštini je, odgovarajući na poslanička pitanja, kazao da je “materijalni status sudija i državnih tužilaca u najvećoj mjeri na nedopustivo niskom nivou”.

U cilju rješavanja potencijalnog problema u funkcionisanju sudova, održano je nekoliko sastanaka predstavnika sudija, Ministarstva finansija i ministra pravde. Za sada nema konkretnih rezultata, ali je, prema riječima predsjednika Udruženja sudija Miodraga Pešića “napravljen pomak”.

Sudeći po izvještaju Savjeta Evrope (CEPEJ), bruto plata sudija u Evropi u prosjeku je dva i po puta veća od prosječne zarade u državi na početku njihove karijere i 4,3 puta veća na kraju karijere. U Crnoj Gori, ove brojke iznose 1,8 puta na početku i 3,1 put na kraju karijere u odnosu na prosječnu platu u državi, što je niže od evropskog prosjeka.

Ustavni sud ne obavještava Skupštinu Crne Gore o prestanku funkcije sudijama, iako je u zakonskoj obavezi. Dvoje sudija sudi i pored toga što su stekli uslove za prestanak funkcije.

TEMA 6

USTAVNI SUD NE OBAVJEŠTAVA SKUPŠTINU CRNE GORE O PRESTANKU FUNKCIJE SUDIJAMA UPRKOS ZAKONSKOJ OBAVEZI

Zakon o Ustavnom sudu Crne Gore propisuje da o ispunjavanju uslova za odlazak sudije u penziju taj sud mora da obavijesti predlagača šest mjeseci unaprijed, a da prije toga na sjednici Ustavnog suda utvrdi “ispunjenost uslova za prestanak funkcije”.

U odgovorima koje je Akciji za ljudska prava dostavila predsjednica Ustavnog suda Snežana Armenko, piše da na sjednici 27. juna 2024. godine “nije postignuta saglasnost o predlogu da se utvrdi ispunjenost uslova za prestanak sudijske funkcije za sudiju koja u decembru ove godine ispunjava uslov od 65 godina života, jer se za predlog izjasnilo dvoje sudija, dok je četvoro bilo protiv”. Armenko je zaključila da nije imala Ustavom propisanu većinu glasova da bi o tome obavijestila Skupštinu Crne Gore.

Dodatno, predsjednica Ustavnog suda je potvrdila da predlagači nisu obaviješteni ni o ispunjenosti uslova za prestanak funkcija još dvoje sudija, kod kojih su razlozi nastupili prije njenog izbora za čelnicu suda.

Tim povodom su se oglasile Akcija za ljudska prava (HRA) i Centar za demokratsku tranziciju (CDT) i postavili pitanje je li taj sud u Ustavu i zakonu utemeljena institucija?

“Poseban skandal predstavlja činjenica da dvoje neposredno zainteresovanih sudija nije izuzeto od odlučivanja, nego im je dopušteno da odlučuju ‘u svojoj stvari’, tj. u očiglednom sukobu interesa o tome kada funkcija mora da im prestane, što je suprotno načelu *nemo iudex in causa sua* koje obavezuje čak i Ustavni sud Crne Gore, prema važećem Zakonu o Ustavnom sudu”, piše u saopštenju HRA i CDT.

Konstatuju i da “jedino neke sudije Ustavnog suda insistiraju na tome da im funkcija traje duže i koriste situaciju da sopstvenu odluku nameću kao pravilo”, za razliku od ostalih sudija redovnih sudova čije funkcije prestaju u skladu sa Zakonom o penzijskom i invalidskom osiguranju.

HRA i CDT podsjećaju da je osnovni uslov za ulazak Crne Gore u Evropsku uniju da ima institucije koje su sposobne da obezbijede vladavinu prava, i konstatuju da “Ustavni sud nije takva institucija.”

Sudski savjet ne reaguje na paušalne kritike koje funkcioneri i političke stranke upućuju sudijama. HRA apelovala da savjet radi svoj posao i zaštiti integritet sudstva.

TEMA 7

INERTNOST SUDSKOG SAVJETA UGROŽAVA TRANSPARENTNOST I NEZAVISNOST SUDSTVA

Sudski savjet, tijelo koje je prema Ustavu Crne Gore odgovorno za očuvanje nezavisnosti sudske vlasti, suočava se s kritikama zbog nedostatka transparentnosti i nereagovanja na političke pritiske koji ugrožavaju sudstvo.

Sudski savjet nije reagovao na izjave premijera Crne Gore Milojka Spajića, koji je odluke pojedinih sudija ocijenio kao “sramotne”, kao ni na kritike vladajuće partije Demokratske Crne Gore “da se odlukama sudova nasilnici i kriminalci u rekordnom roku, nakon izvršenog krivičnog djela, puštaju na slobodu”.

Akcija za ljudska prava (HRA), u pismu koje je uputila Sudskom savjetu, pozvala je ovo tijelo da reaguje na izjave visokih državnih funkcionera koji narušavaju integritet sudstva.

“Neophodno je ukazati kako na povredu principa podjele vlasti tako i na ozbiljnu štetu koju ovakvi proizvoljni politički napadi nanose povjerenju građana u sudstvo”, piše HRA.

HRA je upozorila i na netransparentnost Sudskog savjeta kada je u pitanju održavanje sjednica. Zakon i Poslovnik koji uređuju rad savjeta propisuju javnost sjednica, ali od juna ove godine Akciji za ljudska prava (HRA) je pet puta uskraćen pristup zbog “nedostatka prostora”. Dodatno, dnevni red se često objavljuje na sam dan sjednice, čime se javnosti otežava da prati rad ovog tijela.

Akcija za ljudska prava (HRA) je apelovala na Sudski savjet da se sjednice audio-vizuelno snimaju i prenose, kao i da se informacije o zakazanim sjednicama i predloženom dnevnom redu objavljuju nekoliko dana unaprijed.

Dokument je pripremljen u okviru projekta “Pravosudni monitor – praćenje i izvještavanje o reformama u pravosuđu” koji finansijski podržava Ambasada SAD u Podgorici kroz Program malih grantova Demokratske komisije. Mišljenja, nalazi, zaključci ili preporuke koji su ovdje izneseni su stav autora i ne odražavaju nužno stav Stejt dipartmenta/Vlade SAD.